SAUL SOSNOVSKI

TLÖN, UQBAR, ORBIS TERTIUS

UVODNI KOMENTAR

Saul Sosnovski, esejist, kritičar i profesor na univerzitetu u Merilendu, SAD, ujedno je i direktor veoma uglednog književnog časopisa *Hispamerica*, među čije saradnike se ubrajaju i Adolfo Bioj Kasares (Adolfo Bioy Casares), Augusto Roa Bastos i Severo Sardui (Sarduy), da pomenemo tek neka imena. Sosnovski je, između ostalog, i autor obimne studije o Kortasaru (Julio Cortázar, *Una búsqueda mítica*). Celokupnom svojom delatnošću, a posebno svojim radovima, Sosnovski se priključuje utemeljivačima *nove latinoameričke kritike*. Istaknuti teoretičar David Vinjas (D. Vinas) smatra da se nova latinoamerička kritika odlikuje izuzetnom doslednošću, što po njegovom mišljenju nije uvek slučaj sa samom književnom produkcijom, u kojoj se zapažaju inflacioni tokovi i pojave sumnjivih veličina.

Argentinski pisac Horhe Luis Borhes (Jorge Luis Borges) je, naprotiv, davno potvrdio svoje vrednosti; godinama se pominje u vezi sa Nobelovom nagradom; o njemu je već dosta toga rečeno, pa čak i da je malo „dosta samog Borhesa".

Neće ipak biti naodmet da se jedna njegova priča, „Tlön, Uqbar, Orbis Tertius", inače primer savršeno uklopljene apstrakcije, gde su, po rečima Rožea Kajua (Roger Cailloux) i same rečenice svojevrsni lavirinti, sagleda i sa stanovišta njenih ideoloških implikacija.

Naime, razrađujući stavove iznete u toj priči, Sosnovski dolazi do zaključka da istorija za Borhesa postaje opravdanje ili opovrgavanje svih prošlih i budućih postupaka — „istorija se pretvara u nekorisno čitanje nekog fiktivnog teksta". Naročiti povod za razmišljanje daje mu Borhesovo izjednačavanje dijalektičkog materijalizma, nacizma i antisemitizma. S druge strane, Borhes i ne poriče da njega zanimaju simetrije koje mogu proizići iz nekih sistema, ne bi li

spekulacijom dokazao kružnu prirodu vremena, a time ostavio mesta besmrtnosti, „jer život je isuviše kratak a da ne bi bio besmrtan". U knjizi Luisa Arsa (L. Harss) *Pukovnik igra školice*, Borhes o tome kaže: „Prihvatiti Berklija, ili prihvatiti Šopenhauera, ili prihvatiti isto tako neke hrišćanske dogme, ili prihvatiti Platonovu filozofiju, ili ideje o povratnom vremenu, ili bilo šta, pa videti šta se s tim može napraviti u književnosti". Pri tom ne treba gubiti iz vida da je Borhes pretežno drugovao sa knjigama, te nije isključeno da je na osnovu jednog takvog, izvedenog iskustva, naslutio mogućnosti uspostavljanja drugačijeg sveta od ovog, u kojem se previše ponavljaju podele na dobro i zlo, dakle sveta u kojem bi se ljudi bavili suprotnostima samo kao igrom bezbrojnih kombinacija.

U predgovoru knjizi *Maštarije* Miodrag Pavlović ističe, tako, da jedan vid paradoksa koji zaokuplja Borhesa jeste taj da, „pošto reč odgovara stvarnosti, ako se napiše drukčija knjiga sveta, i njegova stvarnost bi bila drukčija".

Ipak, Sosnovski — po sopstvenom priznanju inače veliki poklonik Borhesove umetnosti — boji se da ove postavke nisu sasvim bezazlene, počev od toga što je priča namenjena „nekolicini retkih čitalaca", pa do činjenice da je nastala u prvim godinama drugog svetskog rata, „kada se predskazivanje njegovog kraja moglo jedino svoditi na izraz nadanja". Iako se autor Borhes u svojim pričama možda zalaže za poredak iznad dosadašnjih ograničenja, Sosnovski pokazuje da se pripovedač u Borhesovoj priči „Tlön, Uqbar, Orbis Tertius" jednostavno zaklanja iza prepisivanja, i dok su drugi delali, dok je čovečanstvo prolazilo kroz najteža iskušenja, on pravi razne pretpostavke i prevodi: „Svet će biti Tlön. Mene to mnogo i ne brine, ja i dalje ispravljam, za vreme spokojnih dana u Adrogeu, jedan kevedovski prevod..." Pripovedač čak ne namerava da taj prevod učini dostupnim javnosti jer neće da ga preda štampi...

Ogled koji sledi, Sosnovski je napisao početkom 1978, i ubrzo posle toga poslao je njegovu kopiju autoru ovih napomena i prevoda sa španskog. U španskom originalu česta je upotreba relativnih rečenica a ima i izvesnih obrta svojstvenih engleskom, što nimalo ne olakšava čitanje ovog teksta Sosnovskog o Borhesovom tekstu o tekstu jedne enciklopedije... Međutim, vrednost ovog ogleda je, između ostalog, u tome što primenom postupka doslednog vraćanja tekstu, kritičar tačno pokazuje i šire misaone implikacije autorovih stavova u samoj priči, a ne na osnovu metaknjiževnih kontroverzi izazvanih Borhesovim izjavama i ponašanjem.

Svako čitanje onoga što se naziva „istorijom" pretpostavlja prihvatanje određenih objektivnih

paradigmi, određenih nepromenjenih i u osnovi nepromenljivih činjenica u odnosu na bilo koje tumačenje, budući da te činjenice dopuštaju prisustvo reči „tačno" ili „istinito". Ova kategorija pretvara se u konvenciju kada postaje deo fiktivnog teksta. Upotreba konkretnih istorijskih činjenica odstupa pred originalnom verzijom da bi se pretvorila u književni motiv uslovljen preuređenjem koje nameće unutarnja logika teksta. Od tog trenutka svaka veza sa objektivnim moguća je samo pod znakom „podudarnosti". To omogućuje ponovno pisanje svakog događaja shodno fiktivnim parametrima koje nameće verzija za koju se pripovedač opredelio, a ta verzija kao da sledi uzročnost van samog istorijskog razvoja mada ipak dejstvuje kao njegov ideološki posrednik. Učešće likova i događaja koji imaju svoje „nezavisno" postojanje van teksta, u fiktivnom poretku povlači sobom još veću potrebu za ispitivanjem verodostojnosti različitih ravni povezanih na stranicama priče[1]). Izmene koje beleži prevođenje „realno-prepoznatljivog" na ono što svodi njegovu specifičnu realnost u tekstu, odgovaraju rastojanju koje beleži ideološka funkcija jezika po kojem je priča uređena[2]). Time ne želimo ponovo zastupati pojam „realizma" kao veličinu koja obuhvata suštinu stvari i njihove raznorodne odnose[3]), nego nastojimo da se približimo mogućem smislu koji proizlazi iz ponovnog uređenja sveta nastalog iz ličnih pobuda u jednom trenutku koji, čak i pri najvećem „stvaranju", ne napušta svoje osobine igre.

Borhesovi tumači postarali su se (postarali smo se) da uoče prisustvo određenih osnovnih motiva koji se provlače njegovim tekstovima. Klasifikacija tih motiva — svest o njihovoj stalnoj prisutnosti — takođe je pokrenula dinamiku razilaženja i susreta između „Borhesa i mene" i „Stražara"[4]) što i dalje stoji na straži na onim istim ogledalima koji su imali za posledicu otkriće Tlöna.

[1]) O pojmu „verovatnog" videti *Communications* No. 11, *Le vraisemblable*, Paris, Editions du Seuil, 1968.

[2]) Nelson Osorio T. daje kratki opis pojma „ideologije" baš u vezi sa hispanoameričkom književnošću u svom članku „Ideologije i izučavanje hispanoameričke književnosti" („Las ideologías y los estudios de la literatura hispanoamericana", *Hispamerica*, IV (1957), str. 2—28. U tom pogledu veoma su uputna izlaganja na Drugom kolokvijumu u Klinjiu, objavljena 1971, *Litterature et idéologies*, Paris, Editions Sociales. Postoji i jedna verzija na španskom (koja ne uključuje rasprave), *Literatura e ideologías* (Comunicación 18), Madrid, Alberto Corazón Editor, 1972.

[3]) Ne mogu se prenebregnuti radovi G. Lukàcsa o realizmu, koji su početkom pedesetih godina prevedeni i na španski.

[4]) „Borhes i ja", *Stvoritelj*, Buenos Aires, Emecé, 1960, str. 50—51; priča „Borhes i ja" uvršćena je u zbirku Borhesovih kratkih priča koju je izdao „Rad", u prevodu Krinke Vidaković Petrov, Beograd, 1979. „Stražar", *Zlato tigrova* („El centinela" *El oro de los tigres*, Buenos Aires, Emecé, 1972, str. 77).

Ako stvarna ili prividna Borhesova skromnost ne prestaje da predstavlja zagonetku u odnosu na razloge njegove slave i u odnosu na pažnju koja se posvećuje njegovim „skicama", pripovedač „Tlöna..." sa svoje strane beleži dvostruko ograničavanje znanja — na nekolicinu osnivača sekte što se tiče postojanja Tlöna, i na „svega nekoliko čitalaca" što se tiče priče čije ga je pisanje odvelo do „široke polemike" u toku koje je Bioj Kasares i pomenuo citat koji je posle uslovio otkriće Tlöna i njegovo postepeno ovladavanje svetom. Kako priča tako i Tlön pružaju delimične podatke; i priča i Tlön dopuštaju veoma malom broju ljudi, da naslute jednu užasnu ili banalnu stvarnost"[5]). To znači da se realni efektivni plan rastače u neodređenom projektu koji pomera odgovornost empirijske, konkretne, nepromenljive činjenice prema verziji (bilo kojoj) onoga koji zastupa parcijalne čarolije omogućenih otvorenom shemom naracije. Ovo raspršavanje svakog specifičnog podatka biva potvrđeno pripisavanjem osobine „zapanjujućeg" citatu Bioja Kasaresa („ogledala i snošaj su gnusne stvari jer umnožavaju broj ljudi", odn. „ogledala i očinstvo su gnusne stvari jer ga umnožavaju i rasprostranjuju", str. 21—22), stavljenog inače u usta jednog od agnostika Tlöna, kao i napomenom da se „ostalo činilo vrlo verovatnim" (str. 23). Treba ipak ukazati na to da je verodostojnost opisa planete i parcijalna i parcijalizovana jer čitaoci četiri stranice iz *The*

[5]) *Maštarije*, Nolit, Beograd, 1978; predgovor: Miodrag Pavlović, prevod: Božidar Marković. Citati u ovom tekstu S. Sosnovskog odgovaraju broju stranica ovog Nolitovog izdanja, ali Markovićev prevod nije uvek preuzet jer na žalost vrvi od nepreciznosti, od grubih materijalnih grešaka pa do neprimetnog iskrivljavanja smisla rečenice, što još više otežava čitanje inače guste Borhesove proze. Iz ko zna kojih metafizičkih ili drugih razloga, samo u priči „Tlön, Uqbar, Obris Tertius" Bioj Kasares postaje Sesares, aporije postaju aforizmi, zdrav razum postaje zdrav smisao, a engleski, francuski i puki španski postaju Englez, Francuz i obični Španac. Postavlja se pitanje sa kog jezika je sve ovo prevedeno! Jeste da se u španskom i pripadnik jednog naroda i jezik kojim govori pišu malim slovom, tako da je u nekim slučajevima teže odrediti da li je reč o čoveku ili o jeziku; ipak u priči nije bilo razloga da pripovedač kaže da će sa planete nestati Englez, Francuz i Španac, u jednini. Takođe nema logike da, govoreći o srebrnom priboru za jelo, pripovedač naznači da je iz Utrehta *ili* iz Pariza — obično se ne kaže *otprilike* 517,13 kg". Pribor je iz Utrehta *i* iz Pariza. U vezi sa logikom bi bilo i proveravanje izvesnih naziva, pogotovo onda kada se ne poznaju geografske odrednice. Tada bi se ispostavilo da Adrogué nije ime hotela nego otmenog prigradskog naselja na jugu Buenos Airesa, što možda i nije lišeno značenja u sklopu cele priče, a naročito onoga što Sosnovski želi da dokaže. Najzad, što se tiče stila, kod rečenice na str. 33 koja glasi: „Dva lica traže jednu pisaljku; prvo je nađe i ne kaže ništa; drugo nađe drugu pisaljku, ne manje stvarnu, ali u jačem odnosu sa svojim očekivanjem", bilo bi zanimljivo saznati kakav je to *jači odnos*; možda bi rečenica ipak morala ovako da glasi: „...ne manje stvarnu, ali bolje primerenu sopstvenim iščekivanjima". No, o ovim i drugim, manje ili više izneverenim očekivanjima posle čitanja ovakvog prevoda, moglo bi biti reči u zasebnom osvrtu. Inače, u ovoj fusnoti S. Sosnovski daje podatke o izdanju knjige koju je on koristio u svom radu: *Ficciones* (1935—1944), Buenos Aires, Sur, 1944.

Anglo-American Cyclopaedia, u odeljku „Uqbar", „ispod njegovog strogog pisma" otkrivaju „jednu *bitnu neodređenost*" (str. 23, podvukao S. S.); prepoznaju samo jedno istorijsko ime, i to ime opsenara (!), navedeno „više kao metafora" (str. 23), dok su geografske odrednice *maglovite* (str. 23, podvukao S. S.). Projekcije irealnosti bivaju pojačane zaključivanjem da je književnost Tlöna „fantastičnog karaktera, i da se njegovi junački spevovi i legende nikad ne odnose na stvarnost, nego na dve izmišljene oblasti Milejnasa i Tlöna..." (str. 23). Osnivanje izmišljene zajednice Ružinog krsta stvorene po uzoru na ono što je prethodno bio zamislio jedan od pomenutih u početnom članku, odvija se kao jedan od motiva koji nagoveštava analogni proces, proces koji će se odvijati sve od zamisli projekta o Tlönu pa do pojave *hrönira*. Valja napomenuti, pored toga, da pojava Herberta Aša (H. Ashe), neposredne veze koja potvrđuje učešće „realnog" u projektu o Tlönu, takođe je data iz „iluzornog dna ogledala", polazeći od njegove „nestvarnosti" za života i od njegove prirode umanjene utvare posle smrti (str. 24).

Međutim, ovi podaci — koji imaju za cilj da šire konkretno prisustvo otkrivenog sveta — povlače sobom nepogrešivo prisustvo jedne sveske sopstvene enciklopedije „obimnog i metodičnog odlomka celokupne istorije jedne nepoznate planete" (str. 26). Ako *Encyclopaedia Britannica* kodifikuje svet pripovedača, *A First Encyclopaedia of Tlön* nastoji svojim stranicama da se učvrsti u empirijskoj ravni. Idealističko učenje koje karakteriše njenu koncepciju sveta ima za posledicu stavljanje „strogog sistematskog plana" koji, pošto je opisan, staje pred onim što jeste. Jezici koji karakterišu hemisfere Tlöna — bilo onaj koji se zasniva na odsustvu imenica, bilo onaj koji gomila jednosložne prideve — govore o svetu koji poriče svako empirijsko postojanje, koji poništava svaku nauku, koji svodi svaku disciplinu na puku „dijalektičku igru", gde ludički elementi preovladavaju počev od napuštanja potrage za svakom proverljivom istinom da bi se došlo do čuđenja, do neopisivog hedonističkog užitka zbog prolaznog otkrovenja. Odbijanjem prisustva ma kog izračunljivog sistema iz nemogućnosti da se logički iskaže, odbija se u stvari materijalizam, propraćen odgovarajućim skandalom koji je izazvao „sofizam devet bakarnih novčića", i to upravo pomoću indicija o njegovom početnom materijalnom razvoju! „Idealistički panteizam" koji se, između ostalog zasniva na želji da se očuva psihološka osnova nauka, učvršćivao je, upravo kroz prividno odbacivanje solipsizma, svoju sopstvenu potvrdu. Tako, svaki čovek je pomerao sopstvenu istoriju svojim telom; svaka stvarnost se svodila na čedo trenutačne želje, na preobražaj negacije kodifikovane metode u doslednu metodu.

Teorije o vremenu koje su važile-važe-važiće u Tlönu usklađivane su uz pomoć smišljene izrade *hrönira*, koja je „dopustila da se ispita pa čak i da se izmeni prošlost, koja sad nije ništa manje rastegljiva i poslušna nego budućnost" (str. 34). Prema tome, prisustvo čoveka ne remeti samo njegovu budućnost nego, sledstveno, pojačava promenljivost svega što je podložno sećanju, promenljivost svega materijalnog jer, poput pamćenja, „propustljivo je za zaborav"[6]).

Postepeno uvlačenje izmišljenog sveta u stvari svet ne prestaje da uznemirava pripovedača koji je već naslućivao nekakav red iza slučaja koji mu omogućuje priliku da bude svedok tih slučajeva. Možda još uvek maglovita priroda Orbisa Tertiusa konačno navodi pripovedača da se zapita o smislu poretka koji je nametnula volja ili hir ograničenog broja osnivača sekte i jednog bogataša iz Tenesija, „slobodnog mislioca, fataliste i pristalice ropstva" (str. 36).

Pred onim što je već smatrao opštim pamćenjem svih čitalaca — pamćenjem koje jasno omogućuje da se dovrši izrada pojedinosti i da se slože one koje su izostavljene — pripovedač se zatim povlači pred već nametnutom stvarnošću Tlöna. Ako je na početku — prihvatajući vremenski sled priče — Tlön predmet književne radoznalosti i ludičkih pretpostavki, otkriće koordiniranog plana koji postepeno biva nametnut volji svih ljudi, primorava pripovedača da preispita smisao tog sveta šahovskih igrača čije je poreklo zaboravljeno ili, prema kazivanju onih koji su ga izmislili, prilagođeno trenutnim potrebama. Ako je — razmišlja pripovedač — pre deset godina bila dovoljna ma koja simetrija koja bi imala prividnost reda — dijalektički materijalizam, antisemitizam, nacizam — da bi se ljudi zapanjili, kako se ne potčiniti tim pre Tlönu, temeljitom i iscrpnom dokazu postojanja jedne uređene planete? (str. 39). Ostavljajući za sada po strani taksonomiju po kojoj se svrstavaju primeri, očigledno je za pripovedača da je stvarnost „žudela za povlačenjem" i da je to uslovilo uspostavljanje Tlöna. Pred stvarnošću — nastavlja sledstveno tome — uređenoj prema neljudskim zakonima, lavirint koji su ljudi skovali i koji je zato zamišljen da ga ljudi odgonetaju, na kraju je rastvorio zakone po kojima je bila uređena verzija stvarnosti bogova i božanskih zakona.

No uprkos njihovoj ljudskoj prirodi, pripovedač na koncu odbacuje njihovo prisustvo. Kao i u prethodnoj verziji stvarnosti, ljudi su zaboravili poreklo svojih mitova i mitomana. Volja popušta pred nametnutom strogošću, i disciplina pokriva sve čovekove manifestacije. Prošlost —

[6]) To bi negiralo svaku mogućnost sistematske rekonstrukcije Tlöna, naročito onu koju predlaže Alfonso Rejes (A. Reyes), „*ex ungue leonem*" (str. 26).

možda i lažna — biva ponovo obrađena ili izmišljena da bi zamenila potresnim mitovima one koji su ranije poticali od jedne fiktivne prošlosti. Početno prisustvo *hrönira* verovatno motiviše paradoksom bakarnih novčića promenu numizmatike; psihologija kao majka svih nauka može čak i farmakologiju da izmeni, poznavanje minulih razdoblja koje stiču arheolozi takođe trpi izmene da bi bilo u skladu sa potrebama novih mitova.

Ako biologija i matematika takođe iščekuju svoj preobražaj, izmena istorije i zamena nekih mitova drugim koji se uklapaju u novo stanje, predstavljaju zapravo promenu saznanja i njegovog indoktrinisanog širenja. Istorija je rastegljiva građa sačinjena od tradicija poduprtih osvajačkim planovima; njeni objektivni podaci postaju puki nosioci ideologije. Istorija se pretvara u prigovor sopstvenom prisustvu i u opravdanje-ili-opovrgavanje svakog prošlog i budućeg čina.

ISTORIJA I POMERANJA

U priči se navode dva datuma: 1940, kod mesta Salto Oriental, i zatim 1947, kada se iznosi postanak projekta i neizostavno prisustvo Dalgarna i Berklija[6]) u prvobitnoj zamisli, kasnije obuhvaćenoj ekspanzionističkim zanosom „asketskog milionera Ezre Baklija" (str. 35). Priča ulazi u sastav zbirke *Vrt sa stazama što se račvaju,* objavljene 1942, i *Maštarije* (1935—1944), objavljene 1944. To su godine drugog svetskog rata, u danima kada je bilo nemoguće predvideti njegov kraj ili bilo koji kraj koji se ne bi svodio na izraz pustih nada i iluzija. Anahroničnо „odlaganje" drugog datuma podvlači ovu okolnost.

U završnim rečenicama knjige pripovedač podseća da je potpuno remećenje reda izazvano „rasutom lozom usamljenika" koja je nametnula

[7]) Uporediti sa likom Džona Vinsenta Muna (John Vincent Moon): „. . . Proučio je s revnošću i uobraženošću skoro sve stranice ne znam kojeg komunističkog priručnika: dijalektičkim materijalizmom se služio da prekrati svaku diskusiju. Bezbrojni su razlozi koji opredeljuju čoveka da nekog mrzi ili voli: Mun je svodio svetsku istoriju na odvratan ekonomski sukob . . ." (*Maštarije,* navedeno izdanje, str. 118). U priči „Oblik mača" „komunist" Mun je, naravno, kukavica i izdajica! „Desetogodišnje" vremensko rastojanje podvlači trenutak pisanja. S obzirom na teorije vremena u Tlönu, ovo rastojanje bi se iscrplo samim svojim postavljanjem.

[8]) Prisustvo Georgea Dalgarna ističe aluzije na jedan sveopšti zakonik jer je autor dela *Ars signorum* (1661), pored toga što je podelio ideje na 17 kategorija koje predstavljaju slova latinske i grčke azbuke, stvorio i univerzalni stenografski sistem. U svojoj izvrsnoj studiji *Izraz nestvarnosti u Borhesovom delu (La expresión de la irrealidad en la obra de Borges),* Ana María Barrenechea ukazuje na često pojavljivanje Georgea Berkeleya, Buenos Aires, Paidós, 1967, str. 13, 68, 89 *et passim.*

svoju poslednju verziju stvarnosti posredstvom knjiškog autoriteta *Encyclopaediae*. Ova biva pretvorena u novi sveti zbornik mitova koji uvode jedan red na koji su ljudi jedva čekali jer ništa drugo nisu ni tražili nego strogost koja će suprotstaviti novu verziju reda njihovom haosu. Navođenje — vezano za vremenske reference čija važnost prestaje upravo ako se primene vremenske teorije Tlöna — „bilo koje simetrije koja bi imala prividnost reda" kao povod zapanjenosti ljudi, smešta tekst u specifičan istorijski trenutak.

Pripovedač izjednačuje dijalektički materijalizam sa antisemitizmom i sa nacizmom. Poređenja kao da ciljaju na ono što smatra paralelnim primerima simetrija koje u svom prividnom redu ukazuju na svoju totalitarnu prirodu. Poređenja zasnovana na taksonomiji kojoj Džon Vilkins (John Wilkins)[9]) nije potpuno stran, podvlače stav prema kojem svaki „poredak" predstavlja kršenje prava, a svako naučno tumačenje istorije postaje sinonim represivnog režima koji je u trenutku pisanja priče još mogao da sklopi savez sa nacizmom, i gde se ređanje primera povezuje antisemitizmom. Na taj način rasizam i njegovi zločinački izdanci čine za pripovedača faktor koji spaja komunizam — koji on iščitava kao „dijalektički materijalizam", menjajući teoriju i metod u ideologiju — sa nacizmom, i to pod istim okriljem kojim ljudi žele da obezbede model organizacije svoje egzistencije.

Pred ovim „početnim" modalitetima totalitarizma prisustvo Tlöna služi za razgrađivanje dotle znanog sveta nametanjem njegove verzije stvarnosti njegove fiktivne istorije i jezika koji sve podređuje njegovim interesima. Tako, ludički vid koji ne oskudeva ni „čisto" književnim varijantama, izrasta u neprijatelja onoga koji se naslađivao njegovim sofizmima, na izgled tako stranim svakoj totalizirajućoj i totalitarnoj opasnosti. Bojazan da će ljudi razvijati svoju istoriju prerasta u užas pred svetom čijim redom i istorijom upravljaju stvoritelji koji čak nemaju atribute anđela što su ranije pravdali sopstvenu totalnost preko jednog *illo tempore* na odstojanju.

U ovoj novoj situaciji — uzrokovanoj velikim delom sopstvenim poimanjem pisanja za svega nekolicinu čitalaca, ovom isključivošću kad je u pitanju dokučivanje smisla sveta i ovim ograničavanjem broja utemeljivača istorije na tim šahovskih igrača — pripovedač ostaje ravnodušan i sad prihvata nov red kao što je ranije po-

[9]) Cf. „Analitički jezik Džona Vilkinsa" („El idioma analitico de John Wilkins", *Otras inquisiciones*, Buenos Aires, Emecé, 1960, str. 139—144. Grčićev prevod Borhesovih *Pjesama i drugih istraživanja* (Biblioteka, Zagreb, 1976) ne obuhvata „Analitički jezik Džona Vilkinsa". Sosnovski u ovoj fusnoti pak smatra da nije naodmet podsetiti da Vilkinsa zanimaju „i mogućnosti i načela jednog svetskog jezika" (str. 139).

korno prihvatao prethodne, kao pripremne stupnjeve te totalne kontrole. Posmatrajući dostignuća sektaša pripovedač nagoveštava iznalaženje sto svezaka Druge enciklopedije Tlöna i nazire njegove posledice: tada će engleski, francuski i puki španski iščeznuti sa planete. Svet će postati Tlön (str. 39). Valja istaći da jezici koji će nestati jesu oni koji raznose veliki deo zapadne kulture i koji su se tih godina sukobljavali, u ime tzv. odbrane zapadne civilizacije i hrišćanskih vrednosti, sa nosiocima arijevskih mitova (a možda i germanskog zvuka „Tlön"?).

Pa ipak, pripovedač ne dela. Ostajući na marginama savremene istorije, zaklonjen u istom hotelu u Adrogeu koji mu je omogućio ranu spoznaju onoga što će ovladati svetom, on nastavlja svoju maglovitu delatnost skrojenu prema sopstvenoj malenkosti. Kaže: „Mene to mnogo i ne brine, ja i dalje ispravljam, za vreme spokojnih dana u hotelu u Adrogeu, jedan kevedovski prevod (koji ne mislim predati štampi) Braunovog (Brouwn) dela *Urn Burial*" (str. 39). Tako, sprega „pukog španskog" i imperijalnog i veličanstvenog engleskog predstavlja jedini čin „neodlučnog" i skoro uzaludnog otpora (ne predati prevod štampi, ne širiti ono što je čisto lično zadovoljstvo i dostignuće) pred onim što se već smatra neminovnim.

Utonuo u jedan knjiški svet, opredeljuje se jedino za to da se čak ne upusti u rasprave ni oko takođe knjiških varijanti primeraka jedanaeste sveske Tlöna koji su najavljivali strategiju rukovodilaca projekta. Posredstvom nekih doterivanja teksta, cilj zaverenika je bio „da se prikaže jedan svet koji nije previše nespojiv sa stvarnim svetom" (str. 38). Na taj način, knjige, varijante i *hrönir* rasuti po svetu nametnuli bi jednu verziju istorije i jednu *imprimatur* budućnost koja bi ljude iz njihovih soba izbacila u taj *brave new world* nastao iz dogovora bića posvećenih učešću u „strogom sistematskom planu", s tim da njihov lični doprinos ostane neprimetljiv, a njihova individualnost nejasno zabeležena. Kako poimanje književnosti Tlöna, smisla kolektivnog autorstva i rasipanja jedinstvenog autora svakog velikog spisa, tako i priključivanje pojedinaca u veliki osvajački projekt koji rastvara ushićenje pojedinačnog učesnika, bivaju odbačeni u poslednjem pasusu. Upravo tamo, svedeno na prostor koji se skupilja prema veličini tela, jedno oslabljeno „ja" nastoji da okreće leđa istoriji i da spase svoju beznačajnost preko tog beočuga koji će potvrditi privatno zadovoljstvo u čitanju i pisanju kao privilegovanoj razonodi nekolicine.

Iako je svet koji mu je bio blizak kodifikovan u enciklopediji koja će i njega primiti; iako je smisao tog sveta proizlazio iz nomenklature koja ga je definisala; iako i predstava o stvaralač-

koj reči polaže pravo na neke logičke zaključke pa se i koherentno pomera kada nova planeta biva uspostavljena putem nimalo parcijalne čarolije reči, pripovedač se još jednom priklanja umetnosti prevođenja — ponovnom pisanju „originalnog, jedinstvenog teksta" — kao odbrani koja će još više istaći njegovo pribegavanje mašti i jalovoj praksi.

Pred izazovom istorije čijem je stvaranju i sama doprinela i koju je potom podržala iz biblioteke pretvorene u barikadu prema unutra, umetnost — koja takođe biva brisana u tekstu koji supsumira priču — ponovo se pojavljuje kao poslednji proizvod iscrpenosti koja se pothranjuje idealističkim stavovima, koja posmatra metafiziku kao puku podvrstu fantastične književnosti, i koja pretvara istoriju u nekorisno čitanje jednog fiktivnog teksta.
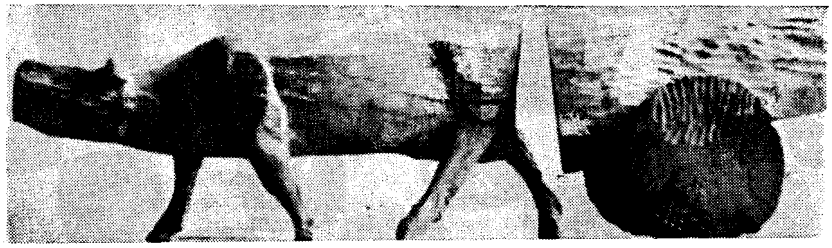
(Uvodni komentar i prevod sa španskog
SILVIA MONRÓS-STOJAKOVIĆ)